

Eugeniusz Sakowicz

"Wychowanie otwarte na religię :
Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o
roli religii w wychowaniu", Maria
Małgorzata Boużyk, Warszawa 2013 :
[recenzja]

Forum Pedagogiczne 1, 265-269

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Maria Małgorzata Boużyk,
Wychowanie otwarte na religię.

Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu,
Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2013, ss. 382.

Forum Pedagogiczne 2015/1

Wychowanie otwarte na religię. Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu – tytuł książki autorstwa Marii Małgorzaty Boużyk, filozofa i pedagoga, stanowi zarówno zapowiedź problemu podjętego w dziele, jak też jego podsumowanie. Tak skonstruowany tytuł wskazuje na zagadnienie interesujące, oryginalne, dotychczas nieeksplorowane, nieprzebadane, a zatem w literaturze przedmiotu – nieopracowane. Omawiana pozycja została już wcześniej zaanonsowana w piśmie „Studia Nauk Teologicznych PAN” (Sakowicz 2013). Obecna recenzja jest znacznym rozszerzeniem poprzedniego omówienia.

Dr hab. M. M. Boużyk pracuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w Katedrze Pedagogiki Kultury i Edukacji Międzykulturowej Wydziału Nauk Pedagogicznych. Naukową pasją autorki recenzowanej książki jest współczesna filozofia klasyczna, która jest, jak sama mówi, „stałą inspiracją, zarówno w badaniach, jak i pracy dydaktycznej”. W latach 1979–1981 i 1983–1986 studiowała ona w Sekcji Filozofii Teoretycznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Natomiast w latach 1982–1983 odbyła studia w Middlesex Community College w Middletown, w stanie Connecticut w USA.

Podstawowy nurt pracy naukowo-badawczej M. M. Boużyk wyznacza filozoficzna refleksja nad: religią, kulturą oraz wychowaniem. Książka *Wychowanie otwarte na religię* stanowi próbę spojrzenia na fakt religii przez pryzmat wychowania. Dzieło jest owocem prowadzonej przez naszą filozof i pedagog – przez wiele lat! – refleksji z zakresu filozofii religii i filozofii wychowania. Dzieło wpisuje się bardzo wyraźnie w realistyczną filozofię klasyczną, której autorka jest znawczynią.

Praca naukowo-badawcza, a także działalność pedagogiczno-dydaktyczna prowadzona w różnych ośrodkach akademickich zyskuje szczególną rangę, kiedy realizowana jest w ramach tzw. szkół i środowisk. Jedną z rozpoznawalnych i uznanych w Polsce szkół filozoficznych jest ta, która powstała i rozwijała się w środowisku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przed II wojną światową – Uniwersytetu Lubelskiego), którego oficjalna nazwa dopełniona została niedawno imieniem Jana Pawła II, uczonego przez wiele lat związanego z kościelną uczelnią w Lublinie. Nie ma dziś w Polsce filozofów czy też studentów filozofii, którzy nie znaliby twórców, a zarazem najwybitniejszych przedstawicieli Szkoły Lubelskiej, m.in. Mieczysława Alberta Krąpca, Zofii Józefy Zdybickiej czy ich uczniów – Andrzeja Maryniarczyka, Piotra Moskala. Autorka recenzowanego dzieła wymienia wszystkich zakładających Polską Szkołę Filozofii Klasycznej oraz ją budujących. Dzieła

tych uczonych na pewno stanowią kanon obowiązkowej literatury filozoficznej, również dla tych filozofów, którzy sytuują się w innych nurtach badań niż ten odwołujący się do św. Tomasza z Akwinu.

Strukturę książki *Wychowanie otwarte na religię* wyznaczają: Wprowadzenie; dwie zasadnicze części (korpus pracy), oznaczone następującymi tytułami: *I. W poszukiwaniu modelu wychowania otwartego na religię* (s. 31-154); *II. Antropologiczne podstawy wychowania otwartego na religię* (s. 155-303) (w jednej, jak i drugiej sekcji książki zamieszczone są trzy rozdziały.); Aneks (pt. *Humanizm chrześcijańskich paidei na przykładach systemów wychowawczych św. Jana Bosko, bł. Marceliny Darowskiej i św. Urszuli Ledóchowskiej*); Zakończenie; Bibliografia; Skorowidz nazwisk; Skorowidz rzeczowy; Summary; Contents.

Celem części I. jest „odkrycie” modelu wychowania, w którym religia zajmuje ważną, kluczową rolę. To poszukiwanie rozpoczyna autorka od wskazania zapotrzebowania na ów model, by następnie odnieść się do dwóch sporów – o formację humanistyczną oraz rolę religii w wychowaniu. Warto w tym miejscu podkreślić, iż filozofia klasyczna koncentruje się na wartościach jako składowych bytu. Nie są one wyrazem relacji, lecz tworzą byt. Wychowanie „do wartości” postulowane przez pedagogikę koresponduje z podstawowymi tezami filozofii klasycznej. Autorka zauważa zmaganie się dzisiejszego człowieka, jako jednostki i jako społeczności, o to wszystko, co składa się na *humanum*. Poznawanie prawdy i dobra, ale też poznawanie prawdy o dobru, wskazywanie na rozumność wiary (jej racjonalność) oraz zwracanie uwagi na finalność życia ludzkiego – jego celowość – pozwala ów spór o humanistyczny kształt życia twórczo rozwiązać.

Systemy filozofii utopijnych czy też przeróżne mitologie mieniące się filozofiami próbowały marginalizować religię, a nawet konsekwentnie i metodycznie niweczyć ją jako absurdalny wytwór człowieka, produkt jego rzekomej aberracji. Autorka bardzo jasno ukazuje rolę religii w życiu człowieka tak, jak ją widzi filozofia klasyczna. Opisuje jej miejsce i znaczenie w kulturze. Wyjaśnia fakt religii tak, jak postrzegają go filozofowie ze Szkoły Lubelskiej. Przeprowadza analizę rzeczywistości opisaną słowem „świętość”, która nie jest eskapizmem, lecz spełnieniem życia, jego pełnią. Jest taką, bowiem odwołuje się do Boga, będącego bytem doskonałym, źródłem wszelkiej pochodzącej od Niego doskonałości. Pierwsza część książki stanowi silne fundamenty dla dalszej analizy. W części tej autorka opisuje odkryty przez siebie – w pracach filozofów Szkoły – model wychowania otwartego na religię. Stanowi to o wyjątkowej wartości dzieła.

W drugiej części M. M. Boużyk skupia się na antropologii będącej podstawą wychowania otwartego na religię. Filozofowie nie odwołują się do źródeł Objawienia Bożego, nie przeprowadzają analizy w oparciu o święte, natchnione teksty Biblii, które mają moc normatywną dla teologii. Koncentrują się natomiast na człowieku – jest on otwarty na Boga (*capax Dei*). Duchowość i cielesność człowieka wskazują na jego naturę. Pozwalają zrozumieć godność osoby ludzkiej widzianą bardzo wyraźnie w optyce religii. Z kolei poznanie, wolność, kultura ducha stanowią o rozwoju ludzkiej religijności. W końcu nasza autorka dochodzi do pedagogiki chrześcijańskiej, w której obecny jest wymiar wertykalny (człowiek wobec Boga – religia jest relacją osoby ludzkiej do Osoby Boga, angażującą jego rozum, wolę i emocje) i horyzontalny (ludzie w odniesieniu do siebie). Osoba, zgodnie z postulatami przedstawicieli Szkoły, może „wychowywać” te sfery swojej osobowości, coraz bardziej je integrując. Wychowanie otwarte na religię to wychowanie do świętości, które jest ostatecznie formowaniem, kształtowaniem dyspozycyjności człowieka do przyjęcia

postawy afirmującej innych, czyli do miłości. Ważna jest miłość samego siebie, nie – jako egoistyczne w sobie zapatrzenie się, lecz jako warunek miłości innych. Fundamentem wychowania religijnego jest teologalna cnota miłości sytuująca się – jako najważniejsza – wśród cnót moralnych (stałych dyspozycji do wyboru, czynienia dobra).

Dr hab. M. M. Boużyk wskazuje na filozoficzne tezy wyznaczające fundament wychowania otwartego na religię. To wychowanie jest skutecznym antidotum na zagubienie człowieka charakterystyczne dla współczesnego – bardzo poważnego – kryzysu kultury. Sama autorka uważa, że jej książka może służyć pomocą „w rozpoznaniu wartości antropologii chrześcijańskiej dla wypracowania odpowiedniego kierunku współczesnego wychowania”. Służyć temu może dorobek Polskiej Szkoły Filozofii Klasycznej.

W wypracowywaniu modelu wychowania otwartego na religię skoncentrować się należy na „wychowaniu do religijności” (określanym też jako wychowanie do religii) i „wychowaniu religijnym”. Uzasadniając to wychowanie, odwołuje się autorka do „metafizycznego spojrzenia” na człowieka, przede wszystkim na jego religijność. Poddawszy analizie antropologię Polskiej Szkoły Filozofii klasycznej, wskazuje na aretologiczny model wychowania. W modelu tym kluczową rolę w procesie integrowania osobowego i społecznego życia człowieka odgrywa, wspomniana już wyżej, świętość. Autorka przekonuje czytelnika, iż brak metafizycznego wyjaśnienia faktu religii generuje instrumentalizację teorii wychowania. Konieczna jest refleksja ontologiczna, by określić związki religii z doskonaleniem moralnym człowieka oraz zauważyć i postrzegać religię jako czynnik mający fundamentalne znaczenie dla kultury. M. M. Boużyk proponuje, aby model wychowania otwartego na religię – wypracowany na podstawie filozoficznych uzasadnień – nazwać „realistycznym”. Nazwa „realistyczny model wychowania otwartego na religię” jest zasadna, przekonuje, ze względu na charakterystyczne cechy dyskursu filozoficznego Polskiej Szkoły Filozofii Klasycznej, którymi są: realizm metafizyczny i teoriopoznawczy.

Dzieło prezentuje tzw. formację humanistyczną w ujęciu pedagogicznym i filozoficznym. Dotyka kwestii dobra moralnego, racjonalności wiary, nadto celowości ludzkiego działania. Analizuje dzisiejsze dyskusje, których przedmiotem jest religia, jej definiowanie, a także jej rola w kulturze. Autorka skupia się też na wartości, jaką jest świętość. Przeprowadza analizę faktu ludzkiej religijności, mając na uwadze sposób bytowania człowieka. Zauważa ważną rolę religii w wychowaniu, co związane jest mocno z godnością człowieka oraz jego dążeniami do spełnienia się w wymiarze osobowym. Określa w swoim dziele relacje, jakie zawiązywane są i jakie zachodzą między rozwojem ludzkiej religijności a moralną doskonałością człowieka. W związku z powyższym skupia się na zdolności człowieka do poznania obiektywnego porządku moralnego. Poddaje analizie wolność człowieka oraz jego sprawności moralne. Jedną z nich jest właśnie religijność. Przedstawia relację świętości (której wizja czy perspektywa nie może być obojętna dla procesu wychowania religijnego) do wartości humanistycznych takich jak: prawda, dobro i piękno. Skupiając się na świętości w ujęciu chrześcijańskim, wskazuje na dwuwymiarowość procesu wychowania, gdzie świętość jest celem wychowania, a także służy kształtowaniu się charakteru danej osoby. Teoretyczną analizę potwierdza autorka przykładami trzech katolickich systemów wychowawczych (wspomnianych już wcześniej: J. Bosko, M. Darowskiej, U. Ledóchowskiej).

Książka – chociaż ma charakter filozoficzny – zaadresowana jest przede wszystkim do pedagogów. Powinni ją wziąć do ręki również filozofowie, szczególnie ci, którzy pracują na katolickich uczelniach i prowadzą zajęcia na kościelnych fakultetach. Kryzys wartości

doświadczany przez dzisiejszy świat i ludzkość jest imperatywem skierowanym do filozofów, którzy mają wziąć udział w dyskusji nad poszukiwaniem kierunku wychowania wrażliwego na dylematy, co więcej – dramaty współczesnego świata. Filozoficzny fundament wychowania otwartego na religię pozwala dokonać racjonalizacji konkretnych religijnych treści, które są elementami formacji humanistycznej człowieka w ramach danej religii, kościoła, wyznania. W trakcie poszukiwania modelu wychowania trzeba rozpoznawać i opisywać relacje między chrześcijańskim rozumieniem świętości a wartościami humanistycznym.

Dzieło napisane jest poprawną, piękną polszczyzną. Całość wywodu jest przejrzysta, zrozumiała. Nie ma w dziele zbędnych powtórzeń, tym bardziej – słów zbędnych. Autorka prowadzi swój tok myśli konsekwentnie. I nic w tym dziwnego, bowiem jest również logikiem, od wielu lat prowadzącym wykłady kursowe z tego przedmiotu. Potrafi po mistrzowsku wydobywać wątki dotyczące wychowania z filozoficznych tekstów przedstawicieli Polskiej Szkoły Filozofii Klasycznej. Praca świadczy o bardzo dobrym filozoficznym, ale też pedagogicznym przygotowaniu autorki do realizacji tematu.

M. M. Boużyk przekazuje czytelnikom pracę erudycyjną, bogatą w treść, przy oszczędności słów i ich precyzji. Autorka bardzo dobrze zna literaturę przedmiotu. Części książki: Bibliografia, Skorowidz nazwisk, Skorowidz rzeczowy są niezwykle starannie opracowane. Stanowią one *vademecum* dla chcących kontynuować refleksję na ważny dziś niezmiernie temat. Na podkreślenie zasługuje wartość merytoryczna książki. Książka jest dziełem ambitnym. Stanowi *novum* nie tylko w polskiej literaturze przedmiotu.

I na koniec słowo o szacie graficznej dzieła. Zdjęcie na pierwszej stronie okładki ukazuje procesję eucharystyczną (możliwe, że prowadzoną w czasie uroczystości Bożego Ciała). Na pierwszym planie dziewczęta, tzw. bielanki, sypią kwiatki przed nadchodzącym kapłanem, dźwigającym pod baldachimem monstrancję z Najświętszym Sakramentem. Kapłanowi asystują dwaj potężni mężczyźni, których zadaniem jest podtrzymywanie rąk prezbitera zmęczonych niesieniem monstrancji. Za prezbiterem, w scenerii niewielkiego miasteczka czy osady (a może dzielnicy domków jednorodzinnych w metropolii?), idą wierni. Zdjęcie być może wykonane zostało w latach 80. XX w. (wskazywać na to mogą ubrania uczestników procesji charakterystyczne dla tamtej dekady), w czasie agonii systemu realnego socjalizmu w Polsce. W tym czasie przypadł szczyt rozwoju Polskiej Szkoły Filozofii Klasycznej będącej wówczas chlubą Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, rozsławiającą wtedy uczelnię na świecie. W tym czasie filozofia realistyczna była skutecznym antidotum na utopijny marksizm. Zdjęcie na okładce jest, dodam kolokwialnie, realistyczne do bólu.

Być może osoba trzymająca w ręku książkę zapyta, czy zdjęcie umieszczone na okładce – przedstawiające procesję eucharystyczną pasuje do dzieła naukowego? Fotografia ta wydaje się jednakże idealnie dostosowana do treści książki. Jest jego streszczeniem. Otwartość na religię wiąże się z dynamizmem (symbolizuje to ruch procesji); w centrum jest świętość (monstrancja z Eucharystią); wokół znajdują się ludzie, w Eucharystii potwierdzający swoją godność i wartość, jako osoby. Tworzą oni specyficzną komunie osób (*communio personarum*), koncentrując się na tej centralnej wartości chrześcijaństwa – eucharystycznej obecności Jezusa Chrystusa. Miejscem obecności człowieka jako jednostki i wspólnoty są różne drogi (tu droga procesyjnego przejścia). Spokojna kolorystyka okładki – kolor niemal przechodzący w sepię – wskazuje na wartość tradycji, na walor i znaczenie utrwalonych przez pokolenia życiowych priorytetów motywowanych wiarą. Religia nie jest

rzeczywistością zepchnięta na margines egzystencji, jest ona tu, gdzie toczy się życie, a symbolizują to widoczne na zdjęciu domy.

Eugeniusz Sakowicz
UKSW, Warszawa

Bibliografia

- Sakowicz E. (2013). *Maria Małgorzata Boużyk. Wychowanie otwarte na religię. Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ss. 382.
- Sakowicz E. (2013). *Maria Małgorzata Boużyk. Wychowanie otwarte na religię. Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu*. „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. 8, s. 195-197.